

اصالت؛ شرط پیدایش اثر

پژمان محمدی*

استادیار گروه حقوق دانشگاه شهید چمران اهواز

(تاریخ دریافت: ۸۸/۲/۴؛ تاریخ تصویب: ۸۸/۵/۶)

چکیده

اصالت یک مفهوم بنیادی در حقوق مؤلف شناخته می‌شود. با وجود اهمیت فوق‌العاده اصالت در تحقق و شکل‌گیری یک اثر و تبعاً نتایج و ثمرات حاصل از آن و با وجود برخی مطالعات در این زمینه، هنوز احساس می‌شود که شناخت ابعاد آن ضرورتی غیر قابل انکار است. شاید یکی از دلایلی که به این اعتقاد منتهی شده است، مفهوم نسبی و ذهنی اصالت و در نتیجه انعطاف‌پذیری آن است. در این تحقیق سعی می‌شود که تعریف اصالت و وجه تمایز آن از معانی مرتبط و نزدیک مانند تازگی، کیفیت اثر و هدف آن، بررسی شود. آثار عملی تعریف و تمییز اصالت در عمل سنجیده و چگونگی اثبات این امر نسبی مورد تحلیل قرار گیرد. در پرتو این تحقیق، ضمن تبیین ابعاد مفهوم مهم اصالت، ضعف قوانین و رویه قضایی و دکترین حقوق ایران در خصوص موضوع آشکار می‌شود.

واژگان کلیدی

اصالت، تازگی، خلاقیت فردی، ارزش و محتوای اثر، اثبات اصالت.

پژمان محمدی
رئیس‌گروه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

مقدمه

بررسی قوانین ملی و کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق مؤلف، این نکته را برجسته می‌سازد که علاوه بر این که ارایه تعریف حقوقی دقیقی از اثر به راحتی میسر نیست، بلکه حتی شرایط اعتبار اثر نیز در همه جا یکسان نمی‌باشد. تعریف و شرایط اعتبار و ایجاد یک اثر به مفهوم حقوقی بحث‌های پیچیده و متنوعی دارد.

قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، همانند اکثر قوانین دنیا، تعریف دقیق و جامعی از اثر به دست نداده است: ماده اول این قانون به منظور ارایه این تعریف اعلام کرده است: «... به آنچه از راه دانش و هنر و یا ابتکار آنان (منظور پدیدآورندگان است) پدید می‌آید، بدون در نظر گرفتن طریقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و یا ایجاد آن به کار گرفته «اثر» اطلاق می‌شود». در این تعریف «اثر» با عبارت «آنچه» معرفی شده است.

مشخص کردن یک تعریف مستلزم در نظر گرفتن اجزای مختلف آن است. برای شکل‌گیری یک «اثر» به مفهوم مورد بحث باید مراحل تحقق آن را در نظر داشت. خلق یک اثر در سه مرحله متفاوت میسر می‌شود (فرانسوان^۱، ۱۹۹۹، ص ۱۶۱؛ گوتیه^۲، ۱۹۹۹، ص ۵۱) که شامل تصور کردن موضوع یا همان اندیشه (ایده)، تنظیم، مدیریت، طراحی ذهنی و آمادگی ابراز اثر که همان تصدیق و تصمیم‌گیری است و در نهایت، تجلی ایده به شکل خارجی اعم از لفظ و نوشته، موسیقی و سایر اشکال. در این میان امروزه حتی لزوم ملموس بودن شکل خارجی نیز منتفی شده است و اینترنت و نرم‌افزارها این تغییر دیدگاه را توجیه‌پذیر ساخته‌اند (برترند^۳، ۱۹۹۹، ص ۲۰۰).

با توجه به این که اندیشه بدون بیان، موضوع حمایت حقوق مؤلف نیست، باید در تعریف اثر به «بیان هدف‌مند اندیشه» (استرلینگ^۴، ۱۹۹۹، ص ۱۸۹) قناعت کرد. اثر خلاقیت فکری است که به شکلی اصیل بیان شده و موجب حقوق مؤلف برای پدیدآورنده آن می‌شود، بدون

-
1. Façon
  2. Gautier
  3. Bertrand
  4. Sterling

آنکه نوع، شکل بیان و هدف و قاعدتا محتوای آن در نظر گرفته شود (دیکشنری^۱، ۲۰۰۳، ص ۱۰۰).

نویسنده توانمند فرانسوی، گوتیه، اثر را این‌گونه تعریف کرده است « هر تلاش فکری نوآورانه انسانی است که به یک تولید معنوی که می‌تواند به هدفی عملی منتهی شود، ختم گردد، مشروط بر این‌که حداقلی از زیبایی را در خود داشته باشد» (گوتیه، ۱۹۹۹، ص ۶۴). با توجه به این تعاریف روشن می‌شود که همه در این مفهوم اشتراک نظر دارند که اثر تلاش خلاقانه و فکری انجام شده توسط یک شخص برای شکل دادن یک تصور ادبی و هنری است و این همان ویژگی است که از آن به ضرورت بیان اندیشه یاد می‌شود (ادلمن^۲، ۱۹۹۹، ص ۱۵).

آنچه که در همه تعاریف فوق و ملاحظه متن ماده اول قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ برجسته و نمایان است، علاوه بر سایر خصایص، این است که «اثر» محدودیتی از حیث نوع بیان ندارد و «هر چیزی» که خلاقیت یک پدیدآورنده را به اثبات برساند، می‌تواند اثر باشد. شاید به همین دلیل است که قوانین ملی و کنوانسیون‌ها به ندرت به صورت حصری مصادیق آثار را تعیین می‌کنند (محمدی ده‌چشمه، ۱۳۷۶، ص ۶۸).

تعریف انتخابی اثر این نکته را روشن می‌سازد که اثر دانستن یک خلاقیت، ضروریات چندانی ندارد. کافی است که اندیشه‌ای ولو به لحاظ علمی نادرست، به‌گونه‌ای متکی به فعالیت‌های فکری فردی، در عالم بیرون از ذهن صاحب اندیشه تبلور یابد تا ذاتاً قابلیت دسترسی دیگران به آن فراهم شود، هر چند هیچ‌گاه چنین اتفاقی رخ ندهد. این دو رکن اثر تحت «داشتن شکل» و «وجود اصالت و خلاقیت فردی» مطرح می‌شوند.

اما اشاره می‌شود که ذکر ویژگی‌هایی که در جلب رغبت افراد نسبت به یک اثر مؤثرند، اما به لحاظ قانونی منشأ تأثیر در قضاوت قانونی نسبت به اثر شناختن تلاش و خلاقیت ابراز شده ندارند، نیز، مهم و مفید است. این موارد در بحث تمایز اصالت از مفاهیم مشابه در حد ضرورت، تحلیل می‌شوند. رکن ضرورت شکل نیز از بحث این تحقیق، خارج است.

اکثر متون قانونی مرتبط با حقوق پدیدآورندگان، اصالت را تعریف نکرده‌اند و با وجود تأکید برخی قوانین و رویه قضایی تثبیت شده در کشورهای پیش‌رو بر این رکن، مفهوم قانونی

1. Dictionnaire
2. Edelman

آن، تبیین نشده است. تنها برخی کشورها به صراحت به رکن بودن آن اشاره می‌کنند (مانند کشورهای استرالیا و اسپانیا). در فرانسه نیز تنها در مورد عناوین و آثار اشتقاقی (مواد ۳-۱۱۲ و ۴-۱۱۲ قانون مالکیت فکری ۱۹۹۲). بر این ضرورت اصرار شده است (محمدزاده وادقانی، ۱۳۸۵، ص ۳۵؛ برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۳۰). قانون ایران نیز به خود اصالت اشاره نمی‌کند و اوصاف «ابتکاری» «ابداعی» را در مقام بیان این ضرورت، مطرح کرده است (صفایی، ۱۳۷۵، ص ۷۳).

اما اصالت چیست؟ و چگونه از مفاهیمی مانند «تازگی اثر» و کیفیت و محتوای آن تمییز داده می‌شود؟ آثار عملی ارایه تعریف اصالت چیست و اثبات آن چگونه است؟

مفهوم اصالت

تلاش و کوشش مختص پدیدآورنده که از آن به اصالت اثر تعبیر می‌شود، سرآغاز پیدایش حقوق متنوع مالی و معنوی برای پدیدآورنده یا پدیدآورندگان است. اما آیا می‌توان با کمیات فیزیکی یا ریاضی، معیارهایی برای روشن کردن اصالت تعیین کرد؟ پاسخ این سؤال منفی است. اما این نتیجه، به ارایه تعریف و خصوصیات اصالت متکی می‌باشد.

تعریف اصالت

اصالت معادل اصطلاح Originalité در فرانسه یا Originality در زبان انگلیسی است که عبارتند از تلاش هنری و ادبی مخصوص پدیدآورنده اثر که ممکن است بر سرمایه معنوی از قبل موجود یک مؤلف دیگر یا همه پدیدآورندگان مرتبط اتکا داشته باشد (گوتیه، ۱۹۹۹، ص ۵۰). برای تصور یک اثر در عالم حقوق، اگرچه خود اندیشه‌ها فی نفسه مورد حمایت واقع نمی‌شوند، ولی می‌توانند به عنوان پایه‌ای برای تبلور اثر اهمیت پیدا کنند. خلق اثر نیازمند انجام کار و خلاقیت از ناحیه پدیدآورنده آن است، ولی هر کار ولو پر هزینه یا طولانی و مستمر به خلق اثر منتهی نمی‌شود. کار انجام شده باید شخصیت مؤلف را متجلی سازد. بسیاری از کارها به اختراع یا ارایه خدمات ویژه مانند پزشکی و وکالت منتهی می‌شوند، ولی اثر به وجود نمی‌آورد (ادلمن، ۱۹۹۹، ص ۱۵).

اصالت همان نقطه‌ای است که شخصیت و ویژگی‌های فردی پدیدآورنده را به نمایش در می‌آورد و به عبارت دستورالعمل اتحادیه اروپا در خصوص نرم‌افزارها در سال ۱۹۹۱ اصالت

خلاقیت فکری مخصوص پدیدآورنده آن است (استرول و درکلی^۱، ۲۰۰۳، ص ۲۳).
با توجه به این که اصالت از خلاقیت و کارسازنده (در انتخاب کردن یا ترکیب قطعات) از یکسو و اختصاص آن کار به پدیدآورنده از سوی دیگر، به وجود می‌آید، بعضی از نویسندگان به درستی تأکید می‌کنند که اصالت همان مفهوم «تمایز بودن» اثر است (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۳۰). این انحصار و تمایز اثر لازم نیست که در محتوا باشد، بلکه ممکن است که در محتوا یا شکل یا ترکیبی از هر دو باشد. در این معنا اثر باید نتیجه ذائقه، هوش و دانش انجام کار توسط پدیدآورنده باشد و این همان چیزی است که به نشانه شخصیت تعبیر می‌شود (انصاری، ۱۳۸۶، ص ۱۱۳).

در حقوق آمریکا، ماده ۱۰۲ قانون حقوق مؤلف ۱۹۷۶، اصالت را شرط اساسی حمایت قرار داده است. در این حقوق، اصالت به معنای آن نیست که مؤلف اولین بار ایده اثر را به وجود آورده باشد، بلکه صرفاً کافی است که او منشأ آن باشد و آن را سرقت نکرده باشد. کار و قضاوت پدیدآورنده برای اصیل دانستن نتیجه حاصله، کفایت می‌کند. دیوان عالی آمریکا در دعوی معروف^۲ اعلام کرده است که برای احراز اصالت کافی است که اثر به شیوه‌ای مستقل باشد و نسخه‌برداری از آثار سابق نباشد و حداقلی از خلاقیت را داشته باشد. ممکن است که اثری اصیل باشد، هر چند مشابهت‌های فراوان با آثار سابق داشته باشد. . . .» (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۴۵).

با در نظر گرفتن نقشی که خود فرد در شکل‌گیری اثر و تکیه اصالت بر این نقش دارد، می‌توان هم عقیده با شعبه اول دیوان عالی کشور فرانسه در رأی مورخ ۱۵ ژوئیه ۱۹۹۳ چنین نتیجه گرفت که اصالت تنها در فرضی قابل تصور است که اثر به گونه‌ای ابتکاری تصور پدیدآورنده خود را تبیین نماید (دیکشنری، ۲۰۰۳، ص ۱۰۹)؛ در نتیجه در حالتی که شخص در نتیجه اجبار یا تحمیل چیزی را بیان نماید، به دلیل عدم وجود آزادی در بیان و به عبارت بهتر، فقدان اشتیاق درونی، نمی‌توان آن را اثر دانست^۳ (ادلمن، ۱۹۹۹، ص ۱۵).

1. Strowel & Derclaye

2. Feist

۳. ارتباط اصالت به شخصیت پدیدآورنده باعث می‌شود که در نظام کشورهای حقوق نوشته از طریق تشبیه اثر به حریم خصوصی افراد، حقوق معنوی برای پدیدآورنده در نظر گرفته شود و مثلاً هیچ‌کس حق نداشته باشد بدون اجازه اثر (شخصیت پدیدآورنده) را افشا نماید و به عبارت دیگر، در معرض نقد جامعه قرار دهد یا هیچ‌کس حق تغییر اثر (تعدی به شخصیت مؤلف) را نداشته باشد.

خصایص اصالت

تلاش خلاق و منحصر به فرد پدیدآورنده، امری که از آن به عنوان اصالت یاد می‌شود، ویژگی‌هایی متمایز از مفاهیم اساسی و عمده دیگر دارد:

نسبی بودن

با توجه به تنوع فوق‌العاده آثار و در واقع گوناگونی اشکال بیان اندیشه که از کلام تا مجسمه و از فیلم تا نقشه و طرح تداوم پیدا می‌کند، نمی‌توان خلاقیت پدیدآورندگان آثار را تابع معیارهای واحد و مشترکی قرار داد. در واقع، خلاقیت به نسبت و بر اساس نوع اثر متغیر است. خلاقیت و تلاش فردی پدیدآورنده در خلق یک نقاشی با خلاقیت پدیدآورنده عکس یا طرح و نقشه متفاوت است. در انواع مختلف آثار، اصالت متفاوت است (محمدزاده وادقانی، ۱۳۸۵، ص ۳۷).

چندگانگی عناصر اصالت

اصیل بودن یک کار، لزوماً به عامل یا عوامل محدودی وابسته نیست. اصالت ممکن است به طرق مختلف در یک اثر متجلی شود. مثلاً ممکن است که اصالت یک اثر ادبی در ترکیب و تسلسل مطالب یا انتخاب شکل بیان یا خود ممتاز بودن مفاد و غیره، ظاهر شود.

فردی بودن اصالت

اصالت مفهوم شخصی است و بر اساس کار پدیدآورنده خاص، سنجیده می‌شود. کار پدیدآورنده باید به گونه‌ای باشد که خصایص فردی خود وی را منعکس سازد، به نحوی که اثر متمایز از آثار دیگر باشد.

اصالت توافقی نیست

اصیل بودن یا نبودن یک کار تابع تراضی اشخاص نیست. این تراضی نه دادگاه را مکلف و مقید می‌سازد و نه طرفین آن را. قراردادی که یک کار را اصیل معرفی می‌کند، در حالی که کار پدیدآورنده فاقد این وصف است، به لحاظ ایجاد حقوقی و رای قانون نمی‌تواند حتی برای طرفین آن قرارداد، الزام آور باشد (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۴۵).

ذکر این خصایص اصالت، مانع از آن نیست که در نظر داشته باشیم که وجود آن، بر اساس محتوا، ارزش و هدف آثار سنجیده نمی‌شود.

اصالت مفهوم حداقلی^۱ است

منظور از این ویژگی آن است که حمایت از یک اثر مستلزم وجود حداقل خلاقیت و ابتکار از ناحیه پدیدآورنده آن است. وجود این اصالت نیازمند وجوه برجسته تمایز نسبت به آثار مشابه نیست، بلکه کافی است که به نحوی انعکاسی از شخصیت یا ویژگی‌های پدیدآورنده در اثر وی متجلی شود.

علاوه بر این، نداشتن این حداقل ضروری، مانع حمایت از حقوق مؤلف می‌شود (ویلسون^۲، ۲۰۰۲، ص ۵۵). از این مفهوم حداقلی با عنوان «عرق جبین^۳» یاد می‌شود تا همین خصیصه برجسته شود.

تمییز اصالت در یک اثر

اصالت با مفاهیم متعددی هم‌پوشانی و قرابت دارد. در عین حال، نمی‌توان اصالت را با مفاهیمی مانند تازگی، کیفیت و ارزش اثر، یکسان دانست. برای تمییز این مفاهیم لازم است که در ابتدا معیار قضاوت را تحلیل و سپس آنها را از یکدیگر تفکیک کنیم.

معیار قضاوت

مراجعه به حقوق کشورهای مختلف نمایانگر این واقعیت است که با وجود تفاوت‌های اندک در خصوص تعریف و ارکان و جایگاه اصالت، تقریباً همه کشورها بر ضرورت آن تأکید دارند (کلمبه^۴، ۱۹۹۰، ص ۱۲). سؤالی که جستجوی پاسخ آن اهمیت زیادی دارد، این است که آیا ملاک تشخیص اصالت داشتن یا نداشتن، مقایسه یک اثر با آثار سابق است یا اثر بدون توجه به سابقه آن، به صرف وجود خلاقیت و احراز تلاش پدیدآورنده در شکل‌دهی آن، می‌تواند مورد حمایت قرار گیرد؟

اصالت ممکن است مطلق باشد. بدین معنا که اثر موردنظر اولین اثر در نوع خود و از هر حیث بی‌نظیر باشد: به عبارت بهتر، در خلق آن از آثار متقدم الهام نگرفته باشند یا آنکه اثر بر آثار پیش از خود مبتنی نباشد مانند شعر سروده شده توسط یک شاعر. اصالت نسبی عبارت است از آنکه اثر عناصر اساسی خود را مدیون آثار پیشینیان باشد و بنا به تعبیری، اثر با تکیه بر

1. Minimis
2. Wilson
3. Sweet of the brow
4. Colombet

آثار سابق به وجود آمده باشد (زرکلام، ۱۳۸۷، ص ۴۸).

امروزه در قوانین همه کشورها، پذیرفته شده است که برای اصیل دانستن یک اثر، لازم نیست که اثر مورد اختلاف با هیچ‌یک از آثار قبل از خود ارتباط نداشته باشد. زیرا بدون تردید علم و دانش ما مبتنی بر یافته‌ها و دست‌آوردهای پیشینیان است و بنابراین استفاده از آنها، اجتناب ناپذیر است (گوتیه، ۱۹۹۲، ص ۶۲). بر همین اساس است که آثار موسوم به اشتقاقی یا مرکب مانند جُنگ‌ها، گلچین‌ها، ترجمه‌ها و اقتباس‌ها به عنوان آثار مورد حمایت پذیرفته شده‌اند (ماده ۵ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ ایران).

تمییز اصالت از مفاهیم مشابه

آورده و تلاش فکری و فردی پدیدآورنده که به اصالت تعبیر می‌شود، با چند مفهوم مرتبط با بحث، نزدیک است، این مفاهیم عبارتند از:

اصالت و تازگی: بدیع بودن شرط اساسی حمایت حقوق مالکیت صنعتی از یک اختراع است. در آنجا هدف این است که دست‌آورد مورد بحث، گرهی از مشکلات پیش‌روی بشر باز کند و به عبارت دیگر، با قابلیت و کارایی خود، وضع نوع بشر را از زمان قبل از اختراع بهتر سازد. بنابراین، طبیعی است که دست‌آوردی که سابقه داشته باشد، چنین نتیجه‌ای را به همراه ندارد. در قلمرو حقوق مؤلف به ندرت در قوانین کشورها اصالت به معنای تازگی به کار رفته است^۱ و کنوانسیون‌ها نیز اصالت را در معنای تازگی به کار نبرده‌اند.

یک پدیدآورنده، بر خلاف مخترع که قصد تغییر طبیعت از طریق به کارگیری تکنیک و فنون جدید را دارد، گفته و کلامی متفاوت (حداقل به لحاظ شکلی) ارزیابی می‌کند. کار او بر خلاف مخترع به دنیای غیر مادی مرتبط است و بنابراین نمی‌توان از وی نو بودن کارش را انتظار داشت. کافی است که او تلاش شایسته‌ای برای پدید آمدن یک اثر انجام داده باشد، به نحوی که علایم شخصیت وی در اثر متبلور گردیده باشد. بنابراین، تازگی و اصالت از چند جهت متمایز می‌شوند (انصاری، ۱۳۸۶، ص ۱۱۵):

۱. اصالت مفهومی شخصی است، بدین معنا که خصایص و ماهیت متمایز و فردی یک اثر را اثبات می‌کند؛ ولی تازگی مفهومی عینی است بدین معنا که احراز آن موکول به فقدان سابقه

۱. در قانون السالوادور اصالت به معنای نو بودن اثر در نظر گرفته شده است (محمدزاده وادقانی، ۱۳۸۵، ص

برای آن دست‌آورد است (کلمبه، ۱۹۹۰، ص ۲۷۰).

۲. تازگی اختراع از طریق نظام ثبت اختراع و قبل از صدور گواهینامه اختراع توسط مراجع ذی‌صلاح (در ایران اداره ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی) با انجام بررسی کارشناسی احراز می‌شود، ولی اصالت جز در صورت بروز اختلاف - که در آن حالت نیز دادگاه و مقام قضایی محدودیت فراوان موضوع اصیل بودن اثر را بررسی می‌کند، از قبل ارزیابی نمی‌شود (زرکلام، ۱۳۸۷، ص ۴۷).

۳. اصالت حتی در فرض نسبی بودن (مانند ترجمه، که در آن یک مترجم صرفاً اثر از قبل موجود را به زبان دیگری بیان می‌کند)، شرط لازم برای حمایت قانون را فراهم می‌سازد، اما نو بودن و تازگی داشتن مطلق است (گالوس^۱، ۲۰۰۰، ص ۷۴؛ امامی، ۱۳۵۰، ص ۷۱؛ میرحسینی، ۱۳۸۴، ص ۶۲).

بنابراین با بررسی رابطه میان اصالت و تازگی می‌توان چنین نتیجه گرفت که این رابطه عموم و خصوص من وجه است. به عبارت بهتر، بعضی از آثار نو، اصیل هستند و برخی از آنها اصیل محسوب نمی‌شوند. هم‌چنین بعضی از آثار اصیل، جدید محسوب می‌شوند، ولی بسیاری از آثار اصیل، تازه نیستند.^۲

برخی از کارها برای اولین بار خلق شده‌اند و تازه هستند، ولی اصالتی ندارند مانند تهیه لیست دانش‌آموزان یک مدرسه، بر اساس حروف الفبا (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۳۳). علت این امر آن است که با وجود جدید بودن این اثر، هیچ‌گونه خلاقیتی در ایجاد آن دیده نمی‌شود، زیرا شیوه معمول و متعارف در تهیه چنین لیست‌هایی، ترتیب الفبایی است. هم‌چنین واژه «اکسون»^۳ یک عبارت و عنوان تازه و بدیع است، ولی دادگاه رأی داده است که «اگرچه اکسون واژه‌ای ابداعی و جدید است، ولی معنایی ندارد و به خودی خود حاکی از چیزی نیست و تنها در ترکیب با واژه‌های دیگر مثلاً شرکت نفتی اکسون، معنا پیدا می‌کند. . .» (انصاری، ۱۳۸۶، صص ۱۱۹-۱۲۰). هم‌چنین، شعبه اول حقوقی دیوان عالی فرانسه در رأی ۲ می ۱۹۸۹ اعلام کرده است

1. Galloux

۲. برخی از نویسندگان اعتقاد دارند رابطه میان این دو عموم و خصوص مطلق است، بدین معنا که هر کار جدیدی، اثری اصیل محسوب می‌شود. به عبارت بهتر، نو بودن و تازگی داشتن یک اثر ملازمه با اصالت آن دارد (انصاری، ۱۳۸۶، ص ۱۱۵).

3. Exxon

«گردآوری نمی‌تواند مورد حمایت واقع شود، مگر آنکه متضمن آورده معنوی پدیدآورنده خلاق یک اثر معنوی، باشد» (همان، ص ۱۰۹).^۱

بالعکس، بسیاری مواردی که آثار جدید نیستند، ولی اصیل تلقی می‌شوند. در حقوق آمریکا مشابهت با آثار متقدم تا حدی که در آن مؤلف صرفاً به نسخه‌برداری نپرداخته باشد، مؤثر در تشخیص اصالت نیست (دیکشنری، ۲۰۰۳، ص ۲۹۵). حمایت از ترجمه‌ها، اقتباس‌ها، گلچین‌ها، پایگاه‌های اطلاعاتی، تنظیم آثار قبلی و غیره، همه بر این رابطه تأکید دارند.^۲ با این حال، در مورد برخی از آثار مانند نرم افزارها، آثار موسیقی و هنرهای دستی، رویه قضایی در سایر کشورها، اصالت را به تازگی و نو بودن نزدیک کرده است (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۳۳؛ زرکلام، ۱۳۸۷، ص ۴۷). هم‌چنین، به نظر می‌رسد که وجود سابقه قبلی از اثر، در فرض بروز اختلاف، *اماره* تکثیر اثر سابق را مطرح می‌کند (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۳۳). با این حال، در بسیاری از موارد تازگی اثر، بدین معنا که صرفاً ناشی از اندیشه پدیدآورنده باشد و مشابهی در میان نباشد، اصالت داشتن را قطعی می‌سازد.

اصالت، کیفیت و ارزش اثر

کیفیت یک اثر، قابلیت تأثیر متعارف آن است و از مقایسه میان آثار هم نوع مانند یک نقاشی با نقاشی دیگر، یک کتاب با کتاب دیگر و غیره به دست می‌آید. اگرچه به طور معمول گفته می‌شود که آثار به لحاظ ارزشی قابل مقایسه با یکدیگر یا با اموال یا

۱. در حقوق انگلیس یک شعار تبلیغاتی به این مضمون که «زیبایی یک امر تجملی نیست، بلکه یک ضرورت اجتماعی است» اثر دانسته نشده، زیرا صرفاً یک عبارت ساده تلقی شده که دلالتی بر هیچ‌گونه اندیشه عمیق ندارد (دیکشنری، ۲۰۰۳، ص ۲۹۷). و در فرانسه صرف عمل جمع‌آوری مجموعه‌ای از اشیا اصولاً اثری معنوی محسوب نشده است (رای ۲۵ می ۱۹۸۸ دادگاه پاریس).

۲. رویه قضایی فرانسه بارها این امر را تأیید کرده است:

« اثر معنوی قانوناً از لحظه‌ای که اندیشه‌ها خواه جدید خواه قدیمی به شکلی که شخصیت مؤلف را در بر داشته باشند، عرضه گردند، محقق است » (رای ۹ مارس ۱۹۷۰ دادگاه پاریس).

– جمع‌آوری عناصر برگرفته از انتشارات سابق، هرچند آثار سابق کاملاً اصیل باشند، می‌تواند حمایت شود، مشروط بر این‌که این عناصر بر اساس انتخاب، تدبیر و تنظیم و به شکل نو عرضه شده باشند (شعبه جزایی دیوان عالی فرانسه ۲۷ نوامبر ۱۸۶۹) (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۳۶). دکتین فرانسه نیز همین دیدگاه را به صورت مکرر پذیرفته است (ادلمن، ۱۹۹۹، ص ۲۳).

سایر امور نیستند (ترنیه^۱، ۱۹۸۳، ص ۱۹۲)، ولی به هر حال، ارزش گذاری کیفی آثار، امری معمول است که متخصصان همواره آن را مدنظر قرار می دهند.

بعضی معتقدند که اصالت و داشتن کیفیت در مورد آثار یک معنا دارد (گوتیه، ۱۹۹۹، ص ۴۸). بر اساس این نظر، اصالت نقطه مقابل ابتدال^۲ است و ابتدال به کارگرفتن مصالح و مضامین هنری، موارد ادبی و هنری و ملودی‌های شناخته شده عمومی که اغلب پیش از آن توسط دیگران به کار گرفته شده‌اند و به شخص خاصی تعلق ندارند، می‌باشد. این کار اثر نیست، بلکه یک مال مباح تلقی می‌شود. اما نویسنده دیگری این نظر را نمی‌پذیرد و معتقد است که نبودن اصالت به معنای ابتدال نیست، بلکه به معنای عدم وجود علامت شخصیت پدیدآورنده یا نشانه تمایز وی از طریق اثر است (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۳۸).

به نظر می‌رسد، کیفیت اثر در واقع ویژگی‌هایی است که پس از احراز اثر بودن کار پدیدآورنده (و در واقع احراز اصالت)، توجه به آنها مطرح می‌شود. در مورد کارهای فاقد اصالت، اصلا بحث کیفیت اثر مطرح نمی‌شود. بالعکس در مورد کارهای اصیل، این بحث قابل طرح است.

در قوانین ایران راجع به ارزش آثار و بی‌تأثیری آن در ارزیابی قضات اشاره‌ای نشده است. بالعکس در قانون و رویه قضایی فرانسه و سایر کشورها به دقت این امر مورد توجه قرار گرفته است (محمدزاده وادقانی، ۱۳۸۵، صص ۳۳ و ۳۴). در حقوق فرانسه ماده ۱-۱۱۲ قانون مالکیت فکری اعلام کرده است: «مقررات این قانون از حقوق پدیدآورندگان کلیه آثار فکری صرف نظر از نوع، شکل بیان، شایستگی یا هدف آنها حمایت می‌کند».

ضرورت بی‌توجهی به ارزش یا کارایی آثار در احراز اصالت آنها، بدین صورت توجیه می‌شود که اصالت امری شخصی و معنوی است، اگر به قضات اجازه داده شود، آن را به عنوان معیار ارزیابی اصالت به کار گیرند، نه تنها برقراری تساوی اشخاص در برابر قانون و ایجاد عدالت به خطر می‌افتد، بلکه موجب تجاوز قضات از اصل بی‌طرفی می‌شود (کلمبه، ۱۹۹۰، ص ۱۶). علاوه بر این، سپردن اثر به عنوان یک واقعیت مادی و شکل گرفته به ذهن محافظه‌کار قضات، خطر محدود کردن غیر قابل پذیرش نوآوری و نیز تحمیل دیدگاه محاکم را به همراه دارد. مثلاً دادگاه شهرستان پاریس (در رأی ۸ ژوئیه ۱۹۸۱) در مورد اثری که وجود اتاق‌های

1. Tournier

2. Banalité

گاز در جریان جنگ دوم جهانی را مورد انکار قرار می‌داد، اعلام کرد: «محاکم صرفاً باید واقعیات ارایه شده توسط طرفین را ارزیابی کنند. آنها ویژگی و صلاحیت قضاوت تاریخی ندارند» (ادلمن، ۱۹۹۹، ص ۱۵). علاوه بر این، ارزش اقتصادی و مطلوبیت بازاری یا میزان استفاده از امکانات و تجهیزات در خلق اثر، مبنای احراز اصالت نیستند (کیره، ۱۹۹۶، ص ۲۰۲). هم‌چنین نمی‌توان به سادگی پذیرفت که ارزش‌گذاری آثار که امری سلیقه‌ای و فردی است، بتواند مبنای درستی برای تشخیص خلاقیت افراد باشد. در فرض پذیرش امکان قضاوت بر اساس ارزش آثار، یک قاضی براساس تجربه، مهارت، علاقه، آموزش، تربیت و سایر کیفیات ممکن است که خلاقیت فردی را بی‌ثمر سازد یا عملی غیر خلاق را اثر بداند. طبیعی است که پذیرش این معیار متغیر (به تعداد قضاوت)، خود به خود نقض حقوق مؤلفان را تسهیل می‌کند. این نکته نیز شایسته توجه است که محدودیت امکان ارزیابی به کیفیت اثر محدود نمی‌شود. بلکه ارزش کمی و میزان اثر نیز در حمایت قانونی بی‌تأثیر است. شاید به همین دلیل است که ماده ۱۷ قانون ایران صراحتاً عناوین آثار، که ممکن است یک یا چند حرف یا کلمه باشند را مشمول حمایت خود قرار داده است. بر این اساس، به همان اندازه که کتاب تأثیرگذار مثنوی مولوی اثر محسوب می‌شود، یک قطعه شعر کوتاه دو جمله‌ای نیز می‌تواند اثر محسوب شود (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۵۱). لذا طول زمان فیلم‌ها، رنگی یا سیاه و سفید بودن، کیفیت فیلم‌برداری و غیره در حمایت آنها بی‌تأثیر است. با این همه، نباید تردید کرد که با وجود بی‌تأثیر ارزش اثر در اصیل دانستن آن، قلمرو حمایت حقوق مؤلف ممکن است بر اساس میزان خلاقیت به کار رفته، تغییر کند. آثاری که به طور عمده‌ای بر اطلاعات عمومی یا در دسترس همگان متکی هستند، اصالت محدودی دارند و در نتیجه جز در صورتی که استفاده دیگران از آن آثار گسترده باشد، نقض در موردشان حاصل نمی‌شود. بالعکس آثاری که کاملاً اصالت دارند، با برداشت حتی بخش کوچک از آنها، نقض اثر رخ می‌دهد (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۵۲).

آثار عملی تعریف اصالت

از تعریف اصالت به «خلاقیت مخصوص پدیدآورنده اثر» و احراز وجود دو رکن اساسی شامل خلاقیت و تلاش فردی پدیدآورنده در این تعریف، چندین نتیجه عمده حاصل می‌شود.

برای تسهیل بحث، نتایج ناشی از هر رکن اصالت را جداگانه بررسی می‌کنیم:

آثار ضرورت خلاقیت: بی‌تأثیری کیفیات

با توجه به این‌که اصالت به تلاش و خلاقیت فردی و آورده معنوی پدیدآورنده تعبیر می‌شود، منوط کردن احراز این امر به اموری غیر از خلاقیت، در چهارچوب فلسفه حقوق مؤلف قرار نمی‌گیرد. در نتیجه:

بی‌تأثیری ارزش اثر

اصولا ارزش اثر در حمایت قانون بی‌تأثیر است. با این حال، در برخی موارد، نه تنها خلق اثر موجب حمایت از پدیدآورنده نمی‌شود، بلکه مجازات وی را به همراه دارد.^۱ حتی در حقوق کشورهای بی‌تأثیری که بر رعایت این اصل و بی‌طرفی قاضی نسبت به محتوا و ارزش اثر تأکید می‌شود، بعضا به قضاوت اجازه داده شده است که برخورداری پدیدآورنده اثر خلاف اخلاق یا نظم عمومی را متوقف سازد:

در حقوق انگلیس، رویه قضایی به مدت طولانی اجازه حمایت از مؤلفان آثار غیر اخلاقی و خلاف نظم عمومی را نداده است. در آمریکا دیوان عالی آن کشور رأی دادگاه ایالت تگزاس را به استناد قانون اساسی و به عنوان خلاف اخلاق حسنه تأیید کرد و حمایت مورد تقاضا را نفی نموده است (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۵۳). در حقوق فرانسه نیز، اگرچه حمایت از فیلم‌ها و عکس‌های پورنوگرافی ممنوع نیست، ولی دیوان عالی آن کشور آن دسته از آثار که تنزل دهنده درجه انسانیت است یا تبلیغ خشونت باشند، را غیر قابل حمایت دانسته است (دولیان^۲، ۱۹۹۰، ص ۲۶۰).

در کشورهای اروپایی و آمریکا بحث آزادی انتخاب دین و آزادی بیان از یک‌سو و آزادی اطلاعات و اندیشه، سالهاست که محاکم را در تعیین نقطه تعادل این آزادی‌ها، سرگردان کرده

۱. مثلا بر اساس ماده ۶۴۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ «هر کسی نوشته یا طرح، گراور، نقاشی، تصاویر، مطبوعات، ... علائم، فیلم، نوار سینما و غیره بسازد» محکوم می‌شود. مراجعه به قانون مطبوعات ۱۳۶۴ اصلاحی ۱۳۷۹، قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره مصوب ۱۳۷۳ و ... چنین دیدگاهی را تأیید می‌کند.

است^۱ (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۵۴).

بی تأثیری هدف اثر

هدف خلق اثر، نباید در ارزیابی خلاقیت مؤثر باشد. اصالت یک کار، برای اثر دانستن آن کافی است و قاضی نمی‌تواند هدف خلق اثر که ممکن است تجارت، صنعت، ابراز احساسات یا هر امر دیگری باشد را در ارزیابی خود سهم سازد. در حقوق فرانسه، این اصل که یکی از اصول اساسی حقوق مؤلف تلقی می‌شود و در قلمرو آثار تجسمی از آن با عنوان اصل وحدت هنر^۲ یاد می‌شود (گوتیه، ۱۹۹۹، ص ۶۲)، به شدت مورد حمایت دکتین و رویه قضایی است: رأی ۹ اکتبر ۱۹۹۰ شعبه تجاری دیوان عالی آن کشور اعلام کرده است، قاضی جزء به هزینه نقض رأی خود نمی‌تواند هیچ‌گونه ارزش‌گذاری هنری یا هدف تجاری بر روی اثر بنهد. همین مرجع با وجود این که یک فیلم تبلیغاتی، تصویر بدی از محصولات مورد آگاهی ارایه می‌کرد، اجازه هیچ‌گونه ارزیابی اثر را ندارد و ضمن اثر شناختن فیلم مذکور (با وجود جنبه تجاری آن) مسئولیت پدیدآورنده فیلم در مقابل آگاهی دهنده را، قراردادی دانست (گوتیه، ۱۹۹۹، ص ۶۱). شاید به همین دلیل است که در این کشور کارت‌های تبریک اعیاد یا تولد را نیز با وجود برجستگی و روشن شدن اهداف آنها، بعضاً مورد حمایت قرار داده‌اند.

علاوه بر این که نوع استفاده و کاربرد اثر، تأثیری در اثر بودن آن ندارد، بی‌استفاده یا کم‌ثمر بودن آن و هدفی که ممکن است، انتقال دهنده اثر در بهره‌برداری از آن داشته باشد، نیز در ارزیابی مؤثر نیست (دبوا^۳، ۱۹۷۸، ص ۴۸).

در حقوق ایران، به عدم لحاظ هدف خلق اثر در ارزیابی آن، تصریح دیده نمی‌شود. با این حال، از شناسایی برخی آثار در ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و اشاره به این که منظور از خلق هر چه باشد (مانند بند ۳ این ماده که منظور از خلق اثر سمعی و بصری را به طور ضمنی بی‌تأثیر دانسته است و آثار تزئینی و طرح و نقشه-

۱. در رأی مورخ ۶ می ۱۹۸۶ شعبه جزایی دیوان عالی کشور رأی دادگاه تالی با مضمون رد دعوی مطالبه خسارات ناشی از نقض حقوق پدیدآورندگان یک پورنوگرافی را با این استدلال که قانون «قضات را از منوط کردن اعمال قانون به ملاحظات منسوب به عقیده اخلاقی متغیر بر اساس زمان و مکان منع کرده است، شکسته است (ادلن، ۱۹۹۹، ص ۱۲).

2. Le unite de art

3. Desbois

های ساختمان و هنرهای صنعتی در بند ۹ ماده ۲) از یک سو و بند ۶ ماده ۵ قانون که واگذاری حق «استفاده از اثر در کارهای علمی و ادبی و صنعتی و هنری و تبلیغاتی» را پیش‌بینی کرده است، چنین استنباط می‌شود که قاعده مذکور شناسایی و مورد احترام، قرار گرفته است. با این حال، به نظر می‌رسد که انگیزه مجرمانه در خلق آثار، ممکن است در ارزیابی محکمه مؤثر باشد و خالق آثار غیر قانونی را جدا از محرومیت از حقوق مالی و معنوی خلق اثر، به مجازات‌های حتی سالب حیات، محکوم کند.^۱

بی تأثیری نوع اثر

منظور از «نوع اثر» مقوله یا زمینه‌ای است که می‌توان اثر را در چهارچوب و از زمره مصادیق آن مقوله، دانست: تقسیم آثار به ادبی، هنری، موسیقایی و غیره (زرکلام، ۱۳۸۷، ص ۴۲). ماده اول قانون ایران، با تعریف اثر در عبارت «آنچه...» همین اصل را تأیید می‌کند. با وجود بی تأثیری نوع اثر در تشخیص اصالت داشتن یا نداشتن، این نکته قابل ذکر است که احراز اصالت در انواع آثار متفاوت است و ضابطه یکسانی در همه موارد وجود ندارد^۲ (زرکلام، ۱۳۸۷، صص ۴۹ و ۵۴؛ فرانسون، ۱۹۹۹، صص ۱۶۱ و ۱۶۳).

بی تأثیری شکل اثر

وقتی خلاقیت ملاک باشد، شکل بیان آن اهمیت ندارد، مگر آن‌که خود شکل اثر، خلاقیت را منعکس سازد.

آثار ضرورت فردی بودن خلاقیت

ضرورت مداخله فردی پدیدآورنده در خلق اثر باعث می‌شود که بسیاری از نتایج و دست‌آوردها با وجود به کارگیری وقت و هزینه فراوان در تولید آنها، وصف اثر را نداشته باشند

۱. برای نمونه باید به قانون «مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیر مجاز می‌نمایند» مصوب ۱۳۸۶/۱۰/۱۶ مراجعه نمود. تبصره ۵ بند الف ماده ۳ این قانون صراحتاً به محتوای اثر اشاره می‌کند و مقرر می‌دارد: «آثار سمعی و بصری مستهجن به آثاری گفته می‌شود که محتوای آنها نمایش برهنگی زن و مرد یا اندام تناسلی و نمایش آمیزش جنسی باشد». در ماده ۳ این قانون نیز اعلام شده است: «عوامل توزیع، تولید، تکثیر و دارندگان آثار سمعی و بصری غیر مجاز... با توجه به محتوای اثر،...»

۲. برخی از آثار صرفاً به لحاظ نحوه بیان اصالت دارند مانند ترجمه‌ها و برخی صرفاً در مرحله دوم خلق اثر، یعنی تصدیق (ترکیب و تنظیم) اصالت دارند مانند جنگ و گلچین.

و بالتبع پدیدآورنده‌ای نیز وجود نداشته باشد. این امر به نوبه خود چندین نتیجه در پی دارد:

آثار مشاع

در فرضی که خلاقیت فردی منسوب به چند نفر باشد، بدین نحو که نتیجه حاصل و مورد بحث، دست‌آورد تلاش و کوشش‌های عده‌ای بیش از یک نفر باشد، اثر بسته به ماهیت آن یا قابلیت تفکیک یا عدم قابلیت کار هر یک از آنان، به اثری مشاع^۱ یا اثر جمعی مبدل می‌گردد. در حقوق ایران و سایر کشورها تمییز وضعیت این‌گونه آثار و چگونگی اداره حقوق مختلف این آثار (به‌ویژه آثار سینمایی) یکی از مباحث جدی و بحث‌انگیز است (صادقی، ۱۳۸۶، ص ۲۱۷؛ محمدزاده وادقانی، ۱۳۸۷، صص ۳۲۵ - ۳۳۸).

اختصاص خلاقیت به انسان

اصالت ویژه خلاقیت‌های انسانی است. بنابراین هر جا که نقش انسان بسیار محدود می‌شود و در عوض دستگاه‌های مکانیکی یا الکترونیکی بیش از انسان در خلق نتیجه مؤثر باشند یا اثر به معنای قانونی وجود ندارد یا در برخی کشورها، حمایت محدود یا متفاوت از حقوق مؤلف، خواهد بود. پس هر جا مداخله مستقیم یا غیر مستقیم انسانی وجود نداشته باشد و مثلاً به خاموش یا روشن کردن یک دستگاه یا صدور دستورهای برنامه‌ریزی شده به دستگاه باشد، به طوری که نشانه‌ای از شخصیت خود پدیدآورنده دیده نشود، اصالت وجود نخواهد داشت.

هم‌چنین در فرضی که شکل به کار رفته در خلق اثر ناشی از عرف‌ها و معیارهای حرفه‌ای باشد یا نقش انسانی ناشی از هدفی باشد که به عنوان کارکرد اثر در نظر گرفته شده است، اصالت وجود نخواهد داشت، مثلاً شعبه چهارم دادگاه استیناف پاریس در اول ژوئن ۱۹۹۴ رأی داده است که حمایت نمی‌تواند شامل توصیفات تعاریف و علایمی شود که جز حاوی اطلاعات ضروری نیستند و کار مذکور نمی‌تواند با عبارات دیگری شکل پذیرد، مگر به قیمت اطاله کلام و به کارگیری عبارات نامتناسب «(برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۳۹). شاید به همین دلیل است که گفته

۱. ماده ۶ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران اعلام کرده است: «اثری که با همکاری دو یا چند پدیدآورنده به وجود آمده باشد و کار یکایک آنان جدا و متمایز نباشد اثر مشترک نامیده می‌شود و حقوق ناشی از آن حق مشاع پدیدآورندگان است». این ماده و به طور کلی قانون مشخص نمی‌کند که اگر کار افراد مذکور جدا و متمایز باشد، ولی همه کارهای آنان به خلق یک اثر واحد، منتهی شده باشد، وضعیت مالکیت و بهره‌برداری از اثر چگونه است.

می‌شود اثری که جز به یک شکل قابل تصور نیست، اصیل محسوب نمی‌شود (ادلمن، ۱۹۹۹، ص ۱۵). هم‌چنین، چنانچه انجام یک کار به صورت اتفاقی و به صورت شانس‌ی به خلق نتیجه‌ای منتهی شود که می‌تواند اثر تلقی شود، پذیرش اصالت در مورد آن، امکان‌پذیر نخواهد بود (محمدزاده وادقانی، ۱۳۸۵، ص ۴۴). تردیدی که امروزه یا در گذشته در حمایت از بسیاری از نتایج و کارها مانند عکس‌ها وجود داشته یا دارد، ناشی از همین ویژگی است (محمدی ده-چشمه، ۱۳۷۶، ص ۹۰). هم‌چنین، این وسواس به ویژه در مورد خلق آثار سینمایی و به هنگام طرح ادعای مؤلف بودن از سوی تهیه‌کننده، فیلم‌بردار تدوین‌گر و بازیگران فیلم‌ها مطرح می‌شود و در این زمینه اختلافات جدی میان کشورهای مختلف دیده می‌شود (کامینا^۱، ۲۰۰۲، صص ۱۳۰-۱۷۱).

از سوی دیگر، خلاقیت ویژه انسانهاست و اشخاص حقوقی قاعدتاً نمی‌توانند پدیدآورنده محسوب شوند. اشخاص حقوقی اگرچه به لحاظ قانونی اصولاً می‌توانند صاحب کلیه حقوق انسانی باشند، ولی استثنائاً برخی از حقوق ویژه انسانهاست و اشخاص حقوقی قابلیت برخورداری از آنها را ندارند (ماده ۵۸۸ قانون تجارت ایران^۲). یکی از آن مصادیق استثنایی، مؤلف شناخته شدن است. دلیل این محرومیت فقدان روح، ابتکار و خلاقیت نزد اشخاص حقوقی است.

با وجود این‌که در کشورهای حقوق نوشته، صرفاً شخص حقیقی می‌تواند کیفیت مؤلف را داشته باشد و (فرشی^۳، ۲۰۰۳، ص ۳۱) تردیدهایی در مورد اعمال این اصل در کامن‌لا، دیده می‌شود. با این حال، به نظر می‌رسد، حتی در کشورهای کامن‌لا، صرفاً شخص حقیقی قابلیت تلقی به عنوان پدیدآورنده را داراست؛ با این حال، بنا به مبانی حقوق مؤلف در این کشورها که عمدتاً مبتنی بر اصول اقتصاد بازار آزاد استوار است، در برخی از موارد اشخاص حقوقی ممکن است از این قابلیت یا حداقل نتایج آن بهره‌مند شوند (صادقی، ۱۳۸۶، صص ۲۱۸ و ۲۱۹؛ امامی، ۱۳۸۶، صص ۱۲۵؛ محمدی، ۱۳۸۶، ص ۳۶). در حقوق ایران، با وجود ظاهر ماده ۱۶

1. Kamina

۲. ماده ۵۸۸ قانون تجارت اعلام کرده است: «شخص حقوقی می‌تواند دارای کلیه حقوق و تکالیفی شود که قانون برای افراد قایل است، مگر حقوق و وظایفی که بالطبع فقط انسان ممکن است دارای آن باشد مانند حقوق و وظایف ابوت، بنوت و امثال ذلک».

3. Farchy

قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، وجود و شناسایی حقوق معنوی برای پدیدآورندگان و ریشه‌های تاریخی قانون مذکور که از قوانین کشورهای حقوق نوشته اخذ شده است و احکام موجود در قوانین دیگر، به نظر می‌رسد، همانند حقوق فرانسه، تنها اشخاص حقیقی می‌توانند پدیدآورنده محسوب شوند، هرچند در برخی از موارد ممکن است، حقوق اثر آنها به حکم قانون به اشخاص حقوقی تعلق داشته باشد (محمدی ده چشمه، ۱۳۸۶، ص ۴۶).

تمایز پدیدآورنده از دیگران

وجود و اثبات خلاقیت فردی گاهی موجب شناسایی و تمایز پدیدآورنده از سایرین می‌شود. در مورد آثاری که با مشارکت و مساعدت افراد متعدد خلق می‌شوند، معمولاً تعیین پدیدآورنده و یا پدیدآورندگان امر ساده‌ای نیست. در حقوق برخی از کشورها، در این‌گونه موارد اماره مؤلف بودن به سود برخی از افراد، ایجاد شده است. مثلاً در فرانسه در مورد فیلم، قانون صراحتاً برخی اشخاص را پدیدآورنده دانسته است (ماده ۱-۱۱۳ قانون مالکیت فکری)، اما هم‌زمان اجازه اثبات این‌که دیگران نیز خلاقیت داشته‌اند و در نتیجه امکان بهره‌مندی آنها از حقوق اثر، فراهم است و بالعکس مدعی خلاف می‌تواند ثابت کند که اماره مذکور در خصوص برخی از اشخاص واقعیت ندارد و آنها خلایقی در ایجاد اثر نداشته‌اند^۱ (گال^۲، ۱۹۹۵، ص ۷؛ دولیان، ۱۹۹۶، ص ۵۳).

در مورد آثاری که در نتیجه قرارداد کار برای خلق اثر و سفارش خلق اثر به وجود می‌آیند، نیز همین بحث قابل طرح و بررسی است (محمدی ده چشمه، ۱۳۸۶، ص ۴۰۹).

اثبات اصالت

ماده اول قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ در ارایه تعریف خود از اثر، گشاده دستی قابل توجه‌ای را اعمال کرده است و به «هر آنچه» از راه دانش یا هنر و... به دست می‌آید، اثر اطلاق کرده است. از سوی دیگر، در حقوق ایران ثبت آثار اختیاری است و

۱. در کشورهای کامن‌لا، از ابتدا حقوق اثر سمعی و بصری به تهیه کنندگان تعلق می‌گیرد، در حالی‌که در کشورهای حقوق نوشته، حقوق از ابتدا متعلق به پدیدآورندگان آن است، ولی با یک اماره قانونی به تهیه کننده منتقل می‌شود. نتیجه امر در هر دو دیدگاه یکسان است.

اشخاص اجباری در ثبت آثار خود (برای تحقق اثر) ندارند^۱ در مواردی نیز که اشخاص آثار خویش را به منظور اخذ مجوزهای ضروری ارایه می‌کنند مانند اخذ پروانه نمایش یا انتشار کتاب و اخذ شابک در مورد کتاب‌ها و غیره، مراکز مذکور بررسی ماهوی در مورد اثر انجام نمی‌دهند و گواهی یا مجوزهای آنان به خودی خود نمی‌تواند به طور قاطعی معرف اثر بودن کار ارایه شده باشد. هم‌چنین ثبت اثر و حتی ثبت اختراع در مقوله حقوق مالکیت صنعتی صرفاً جنبه اثباتی دارند (انصاری، ۱۳۸۶، ص ۱۵۰). ولی اثباتی بودن در این حالت، تنها اثبات‌کنندگی رابطه اثر با پدیدآورنده یا پدیدآورندگان خاص است، نه تأیید کیفیت و خلاقیتی که اثر بر آن مبتنی است. در فرض بروز تردید در وجود اصالت در اثر مورد ادعا یا تکذیب اصالت توسط خواننده دعوی نقض حقوق اثر، قاعده چیست؟ و کدام مرجع صلاحیت بررسی دارد؟

تنوع معیارها

برای احراز اصالت، قاضی باید همه جوانب از جمله شکل و سازماندهی اثر و جایگاه اثر در میان آثار مشابه را در نظر بگیرد. در این راستا، خواهان نیز باید مهیای اثبات اصالت اثر خویش باشد و از قبل پاسخ شبهات خواننده در این زمینه را فراهم سازد. نشانه شخصیت و تمایز اثر به معیار واحدی منحصر نیست و حسب مورد می‌تواند متفاوت باشد. مثلاً یک اثر ادبی مانند کتاب ممکن است به دلیل ترکیب خود مانند مضمونی جدید، تسلسل مطالب و غیره یا شیوه بیان، ویژگی‌ها و خصایص شخصیت‌ها، نام قهرمانان، عنوان اثر و غیره صورت پذیرد (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۳۷). همین وضع در مورد سایر آثار نیز قابل تصور است.

اماره اصالت

در حقوق ایران و سایر کشورها و کنوانسیون‌های بین‌المللی قاعده‌ای در این مورد اماره اصالت وضع نشده است. اما شاید بتوان به یاری اصل مندرج در ماده اول قانون ایران که حاکی از آن است که به « هر آنچه از راه دانش و هنر و یا ابتکار آنان پدید می‌آید، بدون در نظر گرفتن

۱. ماده ۲۱ این قانون اعلام کرده است « پدیدآورندگان می‌توانند اثر، نام، عنوان و نشانه ویژه اثر خود را در مراکز که وزارت فرهنگ و هنر (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی کنونی) با تعیین نوع آثار آگهی می‌نمایند به ثبت برسانند ». با این حال قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹ به گونه‌ای غیر مستقیم در ماده ۹ خود ثبت نرم افزارها و اخذ گواهی تأییدیه آن از شورای عالی انفورماتیک را اجباری کرده است.

طریقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و یا ایجاد آن به کار گرفته «اثر» اطلاق می‌شود» که در واقع، بیانگر اصل حمایت بدون قید و شرط از نتایج و دست‌آوردهای بیرونی اندیشه بشری است، چنین استنباط کرد که اصل بر اصیل بودن آن چیزی است که شکل اثر به مفهوم قانونی را دارا باشد. به عبارت بهتر، داشتن اصالت مفروض است و اثبات خلاف آن، ضروری است: این نظر، هم‌چنین از آن جهت که معیارهای احراز اصالت محدود نیست و با لحاظ انواع آثار، گوناگونی مشهودی دارد و علاوه بر آن، اصالت مطلق نیز معیار محسوب نمی‌شود، قابل تأیید می‌باشد (امامی، ۱۳۸۶، ص ۹۶).

به نظر می‌رسد، اصاله ظهور نیز همین نتیجه را تأیید می‌کند. به عبارت بهتر، ظاهر این است که هر کاری که نشانی از خلاقیت در آن وجود داشته باشد و به یکی از اشکال ابراز اندیشه مانند نوشته، موسیقی و... متبلور شده باشد، به جهت عدم وجود ضرورت و شرط قانونی دیگر، اثر تلقی می‌شود.

در حقوق کشور فرانسه برخی از نویسندگان همین نظر را مورد تأیید قرار داده‌اند (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۴۶؛ گوتیه، ۱۹۹۹، صص ۵۰ و ۶۳۳) و اماره اصالت به سود مدعی نقض را نقطه مقابل تکلیف او برای اثبات نقض دانسته‌اند.^۱ اصول راهبردی ممنوعیت قضات از توجه به محتوا و ارزش و هدف آثار نیز این اماره را به ذهن القا می‌کند.

مرجع رسیدگی به اصالت

در فرض لزوم بررسی این امر، احراز اصالت، به عهده مرجع قضایی رسیدگی‌کننده به اختلاف است، هرچند برخی برای پرهیز و اجتناب از خودسری و اعمال نظرات شخصی پیشنهاد می‌کنند که این وظیفه به عهده سازمان‌های نظارتی یا شرکت‌های جمع‌آوری حقوق مؤلفان قرار داده شود، ولی چون رسیدگی به اختلافات و ادعاهای مؤلف یا ورثه وی در مقابل سایرین مستلزم تصمیم قضایی است، در حقوق ایران، این مرجع صلاحیت تصمیم‌گیری در این خصوص را دارد. علاوه بر این، با توجه به اماره اصالت، گشاده دستی و بزرگ منشی قاضی در

۱. با این حال، برخی آرای صادره در این کشور، خلاف این نظر را تأیید کرده‌اند: مثلاً شعبه اول دادگاه استیناف لیون در مارس ۱۹۸۱ رأی داده است که «اثبات ویژگی‌های منحصر به فرد کار که به مدعی اجازه می‌دهد، چنین ادعایی را مطرح نماید، بر عهده عکاسی است که پدیدآورنده بودن خود را ادعا می‌نماید» (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۴۶).

رسیدگی به این امر، توصیه‌ای قابل به نظر می‌رسد (امامی، ۱۳۸۶، ص ۹۶). با این حال، به نظر می‌رسد که استفاده از نظر کارشناسی به عنوان مساعدت در تشخیص در مورد بسیاری از آثار ضروری است، هرچند بعضی واگذاری این ارزیابی را به کارشناس برنمی‌تابند (برترند، ۱۹۹۹، ص ۱۴۷).

نتیجه

زیربنایی‌ترین مفهوم در تکوین آثار مورد حمایت از حقوق مؤلف، از هر نوع که باشند، اصالت آنهاست. اگرچه اصیل بودن یک اثر به طور مطلق، حداقل در زمان حاضر، قابل تصور نیست، ولی حقوق مؤلف به منظور تشویق جامعه به متبلور کردن اندیشه‌های تابناک خود، ضمن ارایه یک برداشت موسع و دربردارنده، از اصالت، خلاقیت‌ها را تشویق می‌کند. این مفهوم حداقلی، در عین حال، از ادعای بی‌وجه در کارهایی که چیزی جز تکرار و تقلید آثار متقدم، هم از حیث محتوا و هم از حیث شکل نیستند، جلوگیری می‌کند.

اصالت داشتن به معنای وجود نشانه‌های آشکار خلاقیت از سوی مدعی خلق اثر است. تلاشی منحصر به فرد از ناحیه شخصی که اثر از وی نشأت می‌گیرد: بیانی از خود او، شخصیت ممتاز وی. اثر انعکاس ویژگی‌های فردی صاحب منحصر خود، است. هرچند این خصایص مقبول همگان نباشند یا انعکاس آنها در اثر همراه با تعارض با معیارها و اصول پذیرفته شده در علوم و هنر و دانش باشد. قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و قوانین مصوب بعد از آن و حتی کنوانسیون‌ها و قراردادهای چند جانبه بین‌المللی نیز به ندرت این معنا را تفسیر کرده‌اند. با این حال، اساس حقوق مؤلف، تبیین همین معنای پیچیده است.

ضروری است، معیارهایی در زمینه اصالت ارایه شود تا ضمن تسهیل تشخیص اثر از سایر کارهای انسانی و دست‌آوردهای بشری، مرزهای آن از مفاهیمی چون تازگی، کیفیت و محتوای اثر، متمایز گردد. تعیین این معیارها، حداقل قضات را از تفسیرهای شخصی و خودمحوری باز می‌دارد: آنها را از توجه به ارزش تجاری و قابلیت به کارگیری اثر در جامعه، هدف از خلق یک اثر، شکل، نوع اثر و ویژگی‌ها و خصایص پدیدآورنده اثر و غالباً محتوای آثار، باز می‌دارد. رویه قضایی به خوبی می‌تواند هم‌چون دیگر کشورها این معیارهای سنجش را در مورد انواع آثار به دست دهد. امری که فقدان آن در حقوق ایران آزار دهنده است.

با این حال، اطلاق و تنوع و گستردگی مفهوم اثر و این امر که ظاهراً به حکم ماده اول قانون حمایت از حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ هر خلاقیتی موجب تلقی آن

خلاقیت به عنوان یک اثر می‌گردد، به این نتیجه منتهی می‌شود که اصولاً اثبات اصالت ضروری نیست و اصل بر اصیل بودن اثر مورد اختلاف می‌باشد. با وجود این، نباید فراموش کرد که طرف دعوا همواره می‌تواند با ارایه دلیل ثابت نماید که کار مدعی مؤلف بودن، اصیل و در نتیجه «اثر» به مفهوم قانونی نمی‌باشد.

لذا، تعیین مفهوم و معنای اصالت و وجوه تمایز آن از سایر مفاهیم عمده در این زمینه و مشخص کردن آثار عملی تشخیص اصالت و به کارگیری این مفهوم به هنگام وقوع اختلاف توسط دادگاه‌ها، امری ضروری است که این تحقیق در این راه گام برداشته است. حقوق فعلی ایران، شامل قوانین و رویه قضایی و حتی دکترین، جز در موارد نادر در مورد معنا و مفهوم اصالت و سایر موارد آن، ساکت است. شکست این سکوت، ضروری به نظر می‌رسد.

منابع و مأخذ

۱. امامی، اسدالله (۱۳۸۶)، "حقوق مالکیت معنوی"، ج. ۱، تهران، بنیاد حقوقی میزان.
۲. امامی، نورالدین (۱۳۵۰)، "حق مخترع"، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۳. انصاری، باقر (۱۳۸۶)، "شرایط اثر قابل حمایت در نظام مالکیت‌های ادبی و هنری (کپی رایت)"، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۴۵، صفحات ۹۷ - ۱۵۱.
۴. زرکلام، ستار (۱۳۸۷)، "حقوق مالکیت ادبی و هنری"، تهران، انتشارات سمت.
۵. صادقی، محمود (۱۳۸۶)، "مالکیت حقوق مؤلف، تأملاتی در حقوق تطبیقی"، تهران، انتشارات سمت.
۶. صفایی، حسین (۱۳۷۵)، "مالکیت ادبی و هنری و بررسی قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان"، مقالاتی درباره حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۷. محمدزاده وادقانی، علی‌رضا (۱۳۸۷)، "تأملاتی در آثار مشترک و جمعی در حقوق مالکیت فکری"، فصل‌نامه حقوق مجله حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۸، شماره ۲، صفحات ۳۲۵-۳۳۸.
۸. _____ (۱۳۸۵)، "اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان"، تهران، نشر میزان.
۹. محمدی ده‌چشمه، پژمان (۱۳۷۶)، "حقوق مؤلف"، تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی و اسلامی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۱۰. _____ (۱۳۸۶)، "قراردادهای حقوق مؤلف"، تهران، انتشارات دادگستر.
۱۱. میر حسینی، سیدحسین (۱۳۸۴)، "مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی"، تهران، نشر میزان.
12. Bertrand, André (1999), "Le droit d'auteur et les Droits voisins", 2ème. ed , Dalloz, Paris,
13. Colombet, Claude (1990), "Les Grands principes du droit d'auteur et droits voisins dans le monde", 1ère. ed , Paris, Unesco.
14. CORNU, Marie, De Lamberterie, Isabelle, Sirinelli, Pierre, Wallaert, Catherine (2003), "Dictionnaire Comparé du droit d'uteur et Du Copyright", Paris, CNRS Editions.

15. Desbois, Henri (1978) "*Le droit d'auteur en France*", 3 ème. ed , Paris, Dalloz.
16. Edelman, Bernard (1999), "*La propriété littéraire et artistique*", 3 ème. ed , Paris, Edition Puf.
17. Farchy, Joëlle (2003), "*internet et le droit d'auteur*", Paris CNRS editions.
18. Françon, André (1999), "*Course de propriété littéraire et artistique et industrielle*", 2ème. ed , Paris, Litec.
19. Gall, Muriel Josselin (1995), "*Les contrats d'exploitation du droit de propriété littéraire et artistique* ", 1ère. ed , Paris, GLN – Joly edition
20. Galloux, Jean Christophe (2000), "*droit de la propriété industrielle*", Paris, Dalloz
21. Gautier, Pierre Yves (1999), "*propriété littéraire et artistique*", 3ème. ed , Paris, Puf.
22. Kamina, Pascal (2002), "*FilmCopyright in the European union*", first edition, Cambridge University Press.
23. Kérévér, André (1996), "*jurisprudence*", RIDA. , n. 169, Paris, pp. 215-252.
24. Polland Dullian, Frédéric (1990), "*le droit morale en France*", RIDA. , n. 145, pp. 50-123
25. ----- (1996), "*Les auteurs de l'oeuvre audiovisuelle* ", RIDA, n. 169.
26. Sterling, J. A. L. (1999), "*World Copyright Law* ", London, Sweet and Maxwell Publication.
27. Strowel, Alain, Derclaye, Estelle (2001), "*droit d'auteur et numérique* ", Bruxelles, Bruylant.
28. Tourmier, Jean Loup (1983), "*Le prix du droit d'auteur* ", RIDA, n. 116, pp. 2-71.
29. Wilson, Caroline (2003), "*Intellectual property law* ", London, Sweet & Maxwell.

